

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA MAQOL VA MATALLARNING O'RNI

Xoliqulova Mahfuza

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar institute I bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14956904>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda o'zbek xalq maqol va matallarining ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, maqol va matallar faqatgina bolalarga axloqiy tarbiya beribgina qolmay, ularning lug'at boyligini oshirish, fikrlash qobiliyatini o'stirish va nutq madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynashi aniqlangan. Maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni xalq og'zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish va ularni nutq faoliyatida qo'llash orqali samarali natijalarga erishish yo'llari ko'rsatilgan. Shuningdek, o'qituvchilar uchun dars jarayonida maqol va matallardan foydalanishning innovatsion usullari va metodlari taklif etilgan. Tadqiqot natijalarining amaliy qiymati shundaki, ular zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning nutq kompetensiyasini rivojlantirish uchun samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, nutq o'stirish, maqol, matal, xalq og'zaki ijodi, til kompetensiyasi, o'quvchi, pedagogik texnologiya, innovatsion metodlar.

РОЛЬ ПОСЛОВИЦ И ИЛЛЮСТРАЦИЙ В РАЗВИТИИ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В данной статье анализируется роль узбекских народных пословиц и поговорок в развитии устной и письменной речи учащихся начальных классов. Согласно результатам исследования, пословицы и поговорки не только способствуют нравственному воспитанию детей, но и играют важную роль как средство обогащения словарного запаса, развития мышления и формирования культуры речи. В статье показаны пути достижения эффективных результатов путем ознакомления учащихся начальной школы с образцами устного народного творчества и их применения в речевой деятельности. Также предложены инновационные способы и методы использования пословиц и поговорок в учебном процессе для учителей. Практическая ценность результатов исследования заключается в том, что они могут служить эффективным средством для развития речевой компетенции учащихся в современной системе начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, развитие речи, пословица, поговорка, устное народное творчество, языковая компетенция, ученик, педагогическая технология, инновационные методы.

THE ROLE OF PROVERBS AND ILLUSTRATIONS IN DEVELOPING THE SPEECH OF PRIMARY STUDENTS

Abstract. This article analyzes the importance of Uzbek folk proverbs and sayings in developing oral and written speech of primary school students. According to the research results, proverbs and sayings not only provide moral education to children but also play an important role as a means of increasing vocabulary, developing thinking abilities, and forming speech culture. The article demonstrates ways to achieve effective results by introducing primary education students to examples of folk oral literature and using them in speech activities. Additionally, innovative ways and methods of using proverbs and sayings in the teaching process are proposed for teachers. The practical value of the research results is that they can serve as an effective tool for developing students' speech competence in the modern primary education system.

Keywords: primary education, speech development, proverb, saying, folk oral literature, language competence, student, pedagogical technology, innovative methods.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim - bu shaxsning intellektual, ma'naviy, jismoniy va madaniy rivojlanishining poydevori bo'lib, uning keyingi ta'lim va jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhim asos hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish muhim vazifalardan biri sanaladi. Nutq o'stirish jarayonida maqol va matallar alohida o'rin tutadi. Ular nafaqat tilning boy imkoniyatlarini o'rgatadi, balki xalq donishmandligini, axloqiy qadriyatlarni va milliy mentalitetni ham singdiradi. Bu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda maqol va matallarning ahamiyatini, ularning qo'llanish usullarini va samaradorligini o'rganishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda maqol va matallarning ahamiyati ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. O'zbek olimlaridan Q. Abdullayeva (2018) o'zining «Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodi asosida nutq o'stirish metodikasi» monografiyasida maqol va matallarning bolalar tafakkurini rivojlantirishdagi o'rniga alohida e'tibor qaratgan. Muallif maqol va matallarni dars jarayonida qo'llashning interaktiv usullarini taklif etgan.

M. Qodirov va Z. Qodirova (2020) ning «Boshlang'ich ta'limda milliy qadriyatlardan foydalanish» kitobida maqol va matallarning nafaqat nutq o'stirish, balki o'quvchilarning milliy qadriyatlarni o'zlashtirishdagi ahamiyati ham tahlil qilingan. Mualliflar maqol va matallarni o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish yuzasidan tavsiyalar berganlar.

S. Matchonov (2019) «O'qish kitobi darsligi asosida nutq o'stirish metodikasi» nomli ilmiy maqolasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish imkoniyatlarini ko'rsatib bergan. Olim o'qish darslari jarayonida maqol va matallarni o'rgatishning yangicha yondashuvlarini taklif etgan. Xorijiy tadqiqotchilardan J. Bruner (2017) «Folklore in Education» (Ta'limda folklorning o'rni) kitobida turli xalqlar maqol va matallarining bolalar nutqi va tafakkuriga ta'sirini qiyosiy o'rgangan. Uning fikricha, maqol va matallar bola ongida chuqur ma'noli xulosalarni shakllantirishga va abstrakt tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beradi. R. Kim (2021) o'zining «Using Proverbs in Elementary Education» (Boshlang'ich ta'limda maqollardan foydalanish) nomli tadqiqotida maqollarning bolalar nutqidagi so'z boyligini oshirishdagi ahamiyatini ta'kidlagan. Olim tomonidan o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida, dars jarayonida muntazam maqollardan foydalanilgan o'quvchilar guruhi boshqa guruhlarga nisbatan yuqoriroq nutq ko'nikmalariga ega bo'lganligi aniqlangan.

G. Mirzayev (2022) «O'zbek xalq maqollari va ularning pedagogik ahamiyati» nomli monografiyasida o'zbek xalq maqollarining mavzu doirasi va ularning tarbiyaviy ahamiyatini chuqur tahlil qilgan. Muallif boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun maqollarni mavzularga ajratib, o'quv jarayonida qo'llash bo'yicha tavsiyalar bergan. N. Mahmudov va D. Xudoyberganova (2019) «O'zbek maqollarining lingvokulturologik tahlili» kitobida maqollarning nutq madaniyatini shakllantirishdagi o'rnini tahlil qilganlar. Mualliflar maqollarni o'rganish orqali o'quvchilar milliy-madaniy qadriyatlarni chuqurroq anglashlarini ta'kidlaydilar.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maqol va matallar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda muhim vosita hisoblanadi. Biroq, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ularni o'qitishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish masalasi hanz dolzarbligicha qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Kuzatish metodi- boshlang'ich sinf o'qituvchilarining dars jarayonida maqol va matallardan foydalanish uslublari kuzatildi.

2. So‘rovnoma- respublika bo‘yicha 50 ta boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi va 200 nafar 1-4-sinf o‘quvchilari o‘rtasida maqol va matallardan foydalanish bo‘yicha so‘rovnoma o‘tkazildi.

3. Eksperiment - 2 ta nazorat va 2 ta tajriba sinfi tanlab olindi. Tajriba sinflarida maqol va matallardan nutq o‘stirishda faol foydalanildi, nazorat sinflarida esa an‘anaviy usullar qo‘llandi.

Eksperiment 3 oy davom etdi.

4. Matematik-statistik tahlil - natijalar sonli ko‘rsatkichlar orqali taqqoslandi va tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining 76% maqol va matallardan dars jarayonida foydalanishni muhim deb hisoblaydi. Biroq, ularning atigi 32% maqol va matallardan muntazam va tizimli ravishda foydalanadi. O‘quvchilar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra, ularning 65% maqol va matallarni eshitganini, ammo ma‘nosini to‘liq tushunmaganini bildirdi.

Tajriba sinflarda o‘tkazilgan eksperiment natijalariga ko‘ra quyidagi o‘zgarishlar kuzatildi:

1. Lug‘at boyligining o‘sishi: Tajriba sinfi o‘quvchilarining faol so‘z boyligi nazorat sinfiga nisbatan o‘rtacha 18% ko‘proq o‘sdi.

2. Nutq ravonligi: Tajriba sinfi o‘quvchilarining 72% ravon va izchil nutq ko‘nikmalarini namoyish etdi, nazorat sinfiga bu ko‘rsatkich 51% ni tashkil etdi.

3. O‘zlashtirish darajasi: Tajriba sinfi o‘quvchilarining ona tili fanidan o‘zlashtirish ko‘rsatkichi nazorat sinfiga nisbatan 15% yuqori bo‘ldi.

4. Maqol va matallarni qo‘llash ko‘nikmasi: Eksperiment so‘ngida tajriba sinfi o‘quvchilarining 83% vaziyatga mos maqol va matallarni o‘rinli qo‘llay oldi, nazorat sinfiga bu ko‘rsatkich 37% ni tashkil etdi.

Tadqiqot davomida maqol va matallarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini o‘stirishdagi samaradorligi bir necha omillar bilan bog‘liqligi aniqlandi:

1. Qisqalik va ma‘no kengligi: Maqol va matallar qisqa shakl orqali chuqur ma‘noni ifodalaydi, bu bolalarga murakkab tushunchalarni o‘zlashtirishda yordam beradi. . “Bilim – aql chirog‘i”, “Vaqtning ketdi – baxting ketdi”, “Bola – uyning guli, oilaning davlati”, “Yaxshi so‘z – jon ozig‘i”, “Mehnat – baxt kaliti” kabi maqollar bunga misol bo‘ladi. “Gap desang, quloq qoq; ish desang, qo‘l yo‘q” – bu qisqa matal esa dangasalik haqida keng ma‘noni ifodalaydi.

2. Obrazlilik: Maqol va matallardagi obrazlar o‘quvchilarning tasavvurini boyitadi va eslab qolishni osonlashtiradi. “Temir qizig‘ida qoqiladi”, “Daraxt bir joyda ko‘karadi”, “Arpa ekan bug‘doy o‘rmaydi”, “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” kabi maqollarda “temir”, “daraxt”,

“qush” obrazlarini tasavvur qilish orqali o‘quvchilar xotirasida yaxshi saqlanadi. “Ko‘zi ko‘r, qo‘li uzun” matali orqali bolalar ongida ochko‘z, o‘zini tiya olmaydigan odam obrazi gavdalanadi.

3. Ritmik tuzilish: Ko‘plab maqol va matallar ritmik tuzilishga ega bo‘lib, bu ularni eslab qolishni osonlashtiradi. “Mehnat – mehnatning tagi rohat”, “Olim bo‘lsang, olam seniki” kabi maqollarda “m” va “o” harflarining takrori orqali o‘ziga xos ritmik uyg‘unlik hosil bo‘lgan.

4. Axloqiy tarbiya: Maqol va matallar orqali axloqiy qadriyatlar, o‘git-nasihatlar singdiriladi. “Rostgo‘y bo‘lsang, el seni hurmat qilar”, “Mehnatdan kelsa boylik, turmush bo‘lar chiroylik”, “Halol mehnat – yaxshi odat” maqollari rostgo‘ylik, mehnatkashlik kabi fazilatlarni singdirishda qo‘l keladi. “Qolgan ishga qor yog‘ar”– bu matal esa bolalarga ishni o‘z vaqtida bajarish kerakligini o‘rgatadi.

Tadqiqot davomida quyidagi samarali metodlar aniqlandi:

- maqol va matallarni mavzuga bog‘lab tushuntirish;
- chala maqolni davom ettirish o‘yinlari;
- maqol va matallarga mos rasmlar chizish;
- maqol va matallar asosida kichik sahna ko‘rinishlari tayyorlash;
- bir mavzudagi maqollarni guruhlash.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

1. Geografik chegaralanganlik (faqat bir viloyatdagi maktablar qamrab olindi).
2. Vaqt chegarasi (uzoq muddatli ta’sirni o‘rganish imkoni bo‘lmadi).

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Tadqiqot natijalariga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda maqol va matallardan samarali foydalanish quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

1. O‘quvchilarning lug‘at boyligi sezilarli darajada ortadi.
2. Nutq ravonligi va izchilligi yaxshilanadi.
3. Ona tilining nozik jihatlari va badiiy imkoniyatlari chuqurroq o‘zlashtiriladi.
4. Milliy qadriyatlar va axloqiy tushunchalar singdiriladi.

Ushbu innovatsion usullar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maqol va matallarni o‘zlashtirishiga, nutq madaniyatini oshirishiga va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, har bir o‘quv kuni boshida «Kun maqoli» ni taqdim etish va muhokama qilish, ona tili darslarida mavzuga mos maqollarni o‘rganish, o‘qish darslarida matnlarga bog‘liq

maqollarni tahlil qilish, sinfdan tashqari tadbirlarda maqol va matallar asosida musobaqalar o'tkazish kabi usullar ham ijobiy natija ko'rsatadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun maqol va matallarning uzoq muddatli ta'sirini o'rganish, turli hududlardagi tajribalarni taqqoslash hamda zamonaviy texnologiyalar yordamida maqol va matallarni o'rgatish usullarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

REFERENCES

1. Abdullayeva, Q. (2018). *Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodi asosida nutq o'stirish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
2. Ahmedova, M. (2020). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini o'stirishda xalq maqollarining ahamiyati. *Ta'lim va innovatsiya*, 3(2), 45-52.
3. Azimova, I. (2022). Boshlang'ich sinf o'qish darslarida xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish. *Zamonaviy ta'lim jurnali*, 5(3), 112-120.
4. Doniyorov, X. (2017). *O'zbek xalq maqollari*. Toshkent: Adabiyot va san'at.
5. Elmurodov, B. (2021). Maqol va topishmoqlarning boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurini o'stirishdagi roli. *Pedagogik mahorat*, 6(1), 78-85.
6. Imomnazarov, M., & Eshmuhammedova, M. (2019). *Milliy tarbiyaning pedagogik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati.
7. Jo'rayev, R., & Tolipov, O'. (2018). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: Fan va texnologiya.